

فرماندهی معظم کل قوا: دو کشور (ایران و روسیه) می‌توانند دو شریک مکمل در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، منطقه‌ای و بین‌المللی باشند... از گسترش مناسبات استقبال می‌کنیم و آن را به نفع دو کشور و دو ملت می‌دانیم. (۱۳۸۶/۰۷/۲۴)

عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران

امین غیور^۱

تاریخ دریافت: ۹۳/۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۹۳/۵/۶

چکیده

روسیه، به‌عنوان مهم‌ترین همسایه کشورمان، در کنار سایر خصوصیات جغرافیایی و با موقعیت بالای ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی، خود را میراث‌دار اتحاد جماهیر شوروی قلمداد کرده و به‌دنبال تثبیت و ارتقای نقش جهانی خود در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی است. این پژوهش ضمن احصاء و برشماری عوامل همگرایی دو کشور در سطح بین‌المللی، تأثیر آنها را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار داده است. به این منظور، محقق برای بهره‌گیری از روش تحقیق «توصیفی-تحلیلی، پیمایشی» پس از گویه‌سازی از متغیرهای تحقیق، با توزیع پرسشنامه‌ای در قالب ماتریسی، بین افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با موضوع در قالب جامعه آماری ۴۰ نفری به صورت تمام‌شمار نتیجه می‌گیرد که از بین عوامل همگرایی ایران و روسیه در سطح بین‌المللی، عامل «مخالفت ج.ا.ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا» بیشترین تأثیر را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد که البته هوشیاری دولتمردان ایرانی را نیز در این مورد می‌طلبد.

واژگان کلیدی: همگرایی، امنیت ملی، ج.ا.ایران، روسیه، آمریکا.

۱. کارشناس ارشد مطالعات دفاعی راهبردی. Am.ghauoor@yahoo.com

۱. کلیات

امروزه در هم تنیدگی منافع قدرت‌های ملی، منطقه‌ای و جهانی موجب تأثیرپذیری مفهوم امنیت از نوع، سطح و میزان روابط بین دولت‌های مختلف شده است. در این میان، ج.ا. ایران و روسیه به‌عنوان دو کشور مخالف روند کنونی جهانی و به‌ویژه مخالفان جدی یکجانبه‌گرایی آمریکا، تلاش خویش را معطوف به بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود برای ارتقای روابط خود قرار داده‌اند. این روابط که از تاریخچهٔ پُر افت‌وخیزی برخوردار بوده، روندی رو به رشد را در سیر تاریخی خود، طی نموده است.

زمانی که در طول قرون مختلف، روابط دو کشور در اندازهٔ محدودی جریان داشته است تا زمانی که در دورهٔ پتر کبیر در پایان قرن هفدهم و آغاز قرن هجدهم به‌دنبال سیاست نگاه به اروپا و گشودن درهای روسیه به سوی فرهنگ و صنعت غرب، مفهوم شرق و جنوب نیز در سیاست خارجی روسیه تعریف ویژه‌ای یافت، در دستگاه سیاست خارجی روسیه توجه ویژه‌ای به شناخت کشورهای این حوزه از جمله ایران انجام شد؛ به‌ویژه در قرن نوزده که روسیهٔ تزاری به یکی از عوامل تعیین‌کننده در سیاست ایران تبدیل شد.

با ورود به قرن بیستم و شکل‌گیری حکومت بلشویک‌ها در پایان دههٔ دوم آن و با قوت یافتن فعالیت حزب توده در ایران و پس از آن، اتفاقاتی که در حاشیهٔ جنگ جهانی دوم میان ایران و شوروی رخ داد، سایهٔ سنگینی بر روابط شوروی با ایران (که در بلوک غرب قرار گرفت و متحد اصلی آمریکا در منطقه بود) حکمفرما شد، اما از سال‌های پس از جنگ جهانی دوم به‌تدریج رابطه‌ای شکل گرفت که به‌ویژه در سال‌های نیمهٔ دوم دههٔ ۱۳۴۰، شوروی را به یک شریک مهم اقتصادی و صنعتی تبدیل نموده و ملاقات‌های فراوان میان مقام‌های دو کشور انجام شد. در سال‌های پایانی دههٔ ۱۳۶۰ نگرش جدید سیاسی گورباچف و تحول در سیاست خارجی شوروی، نگاه جمهوری اسلامی ایران را به آن کشور دگرگون ساخت. پس از نامهٔ حضرت امام (ره)

به گورباچف و به دنبال خروج ارتش سرخ از افغانستان، رئیس وقت مجلس شورای اسلامی در پاسخ به دعوت مقام‌های مسکو به آن کشور سفر کرد و مجموعه‌ای از قراردادها و توافقنامه‌های عمده در زمینه همکاری‌های اقتصادی و نظامی به امضا رسید. این سفر و قراردادهای منعقد، آغاز دوره‌ای جدید از روابط دو کشور بود. با فروپاشی شوروی و فروکش کردن داعیه‌های جهانی آن، حسن تفاهم بیشتری میان دو طرف پدیدار شد و دو کشور، همکاری‌های نوینی را آغاز کردند که متفاوت از گذشته و به دور از نگرانی و سوءظن بود. در واقع مهم‌ترین واقعیتی که رخ داد، این بود که دو کشور، دیگر تهدیدی از جانب یکدیگر احساس نمی‌کردند، بلکه بیشتر از آن، خود را در برابر تهدیدهایی مشترک می‌دیدند. به نظر می‌رسد بررسی نوع نگاه دو کشور به یکدیگر در شرایط جدید منطقه‌ای و درک و فهم عناصر همگرایی آنها، بر هم‌افزایی توان آنان برای مقابله با تهدیدهای مشترک و بهره‌گیری از ماهیت فرصت‌های متقابل در روابط دو طرف کمک نماید. این تحقیق درصدد است تا ضمن احصای عوامل همگرایی روابط ایران و روسیه، تأثیر آن را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بررسی نماید.

۱-۱. بیان مسئله

یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های نظام سیاسی کشورها در عرصه تعامل‌های بین‌المللی، مسئله محیط امن و مطلوب‌ترین شرایط تأمین ثبات امنیتی است. نظام‌های سیاسی همواره در کنار یکدیگرند و زندگی جمعی در محیطی که مهم‌ترین خصیصه‌اش هرچند و مرج‌گونگی آن است، باعث می‌شود تا تأمین امنیت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های سیاسی درآید؛ از طرفی تعیین خط‌مشی سیاست خارجی و امنیت ملی در هر کشور می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری از تعامل‌ها در روابط خارجی اعم از منطقه‌ای و بین‌المللی باشد و نقش اساسی این خط‌مشی در تبیین اصول سیاست خارجی و امنیت ملی، گویای تصمیم یا عدم تصمیم‌گیری

رهبران دیگر کشورها در ایجاد ارتباط و همکاری خواهد بود و از همه مهم‌تر، آینده روشن یک ارتباط و همکاری منوط به روشن بودن سیاست خارجی و امنیت ملی هر کشور خواهد بود و در فرایند این خط‌مشی، معادله‌های صلح، امنیت، همگرایی و یا تنش‌های احتمالی به وقوع خواهد پیوست.

درک صحیح ملاحظه‌های سیاست خارجی و امنیت ملی ایران در حوزه روابط با مناطق همجوار مستلزم بررسی ملاحظه‌های سیاست خارجی و امنیت ملی با روسیه نیز می‌باشد؛ چرا که این کشور یکی از مهم‌ترین همسایگان ایران محسوب می‌شود و تاریخ روابط ایران و روسیه، قدمتی پانصد ساله دارد و شکل‌گیری روابط بین دو کشور به اواخر قرن ۱۵ و اوایل قرن ۱۶ برمی‌گردد. این روابط پُرفراز و نشیب از همکاری‌های دوره صفویه، به خصومت، جنگ و مداخله‌های دوره قاجار و سپس روابط خصمانه و گاه دوستانه دوره پهلوی و سرانجام همکاری‌های بیست و چند سال اخیر رسیده است و در حال حاضر نیز حجم قابل توجهی از ظرفیت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به این کشور اختصاص دارد. تأمین امنیت جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک واحد در نظام بین‌الملل همواره از دغدغه‌های دستگاه سیاست خارجی کشور بوده است. روسیه به‌عنوان همسایه شمالی ایران که از موقعیت ژئوپلیتیک بالایی برخوردار است، بخشی از حوزه‌های علائق سیاست خارجی و امنیت ملی ایران را تشکیل می‌دهد. این کشور به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور جهان و یکی از اصلی‌ترین قطب‌های سیاسی و نظامی نظام بین‌الملل کنونی، خود را میراث‌دار امپراتوری اتحاد جماهیر شوروی قلمداد کرده و به‌دنبال تثبیت و ارتقای نقش جهانی خود در بستر تحولات منطقه‌ای و جهانی است. در واقع پس از پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی، ژئوپلیتیک کشورهای ایران و روسیه دچار تحول شد. فروپاشی شوروی، ظهور جمهوری‌های تازه تأسیس، تغییر مرزها، افزایش تعداد بازیگران در منطقه و نیز حضور و نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در میان کشورهای نوظهور، پیامد دوگانه‌ای برای جمهوری اسلامی ایران به همراه داشت؛ از یک سو، تهدید تاریخی روس‌ها

از شمال مرزهای ایران برداشته شد و روابط دو کشور ایران و روسیه متعادل تر شد و از سوی دیگر، ظهور جمهوری‌های جدیدی که از ثبات لازم برخوردار نبودند، در مناطق حایل، با امنیت ملی ایران در تضاد بود، از این رو با توجه به نقش برتر روسیه در منطقه، که اهمیت زیادی برای ایران داشت، همکاری‌های ایران و روسیه گسترش یافت. با توجه به آنچه بیان گردید روسیه از جمله کشورهایی است که کنکاش پیرامون عوامل همگرایی با این کشور و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران باعث فهم بیشتر از تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی خواهد شد. در این مورد به نظر می‌رسد برخی از عوامل بین‌المللی همگرایی در روابط ایران و روسیه وجود دارد که می‌تواند امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را دستخوش تغییر نماید که محقق را بر آن داشته است تا ضمن بررسی و استخراج آن عوامل، تأثیر آنها را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار دهد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

در اندیشه سیاسی، اتخاذ هدف‌های سیاست خارجی جامع و تعمیق و توسعه روابط با کشورها در صحنه بین‌الملل که هر یک دارای هدف‌ها، خصوصیت‌ها، مشخصه‌های ایدئولوژیک، کیفیات رفتار مشترک و یا خاص هستند، منوط به شناخت و آگاهی واقعی از آنهاست؛ این امر از طریق دستیابی و به‌کارگیری یک نظام پژوهشی منسجم که بر اساس روش‌شناسی علمی بنا شده، امکان‌پذیر است.

روسیه به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین قطب‌های سیاسی نظام بین‌الملل و دومین قدرت نظامی جهان که خود را وارث اتحاد جماهیر شوروی می‌داند، به‌دنبال تثبیت و ارتقای نقش جهانی خود در بستر تحولات منطقه‌ای و جهانی است. این کشور جایگاه ویژه‌ای را در معادله‌های امنیتی و نظامی در سطح جهانی به خود اختصاص داده است، ولی با توجه به ویژگی‌های ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک خود، سهم بیشتری نسبت به وضعیت کنونی خود در نظام بین‌الملل طلب می‌کند و از این رو ناگزیر به رقابت با دیگر قدرت‌های جهان

مانند آمریکا و اتحادیه اروپاست. روسیه در حال حاضر، بزرگ‌ترین تولیدکننده انرژی در جهان به شمار می‌رود و از این رو تلاش دارد تا به موازات قدرت چشمگیر نظامی خود، از این مزیت اقتصادی برای تبدیل شدن به یک قدرت اقتصادی جهانی سود جوید. با توجه به تغییرهایی که در سلسله مراتب قدرت بین‌المللی می‌توان انتظار داشت، باید برای روسیه در بستر تحول‌های کنونی و آینده نظام بین‌الملل جایگاه ویژه‌ای در نظر گرفت؛ به‌ویژه اینکه بازگشت ولادیمیر پوتین به کانون قدرت، مؤلفه‌ای اساسی در این تحول‌طلبی در منزلت جهانی روسیه به شمار می‌رود؛ برای مثال در مورد شرایط کشوری مانند سوریه، پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، موضوع هسته‌ای کره شمالی، طرح استقرار سپر دفاع موشکی آمریکا در شرق اروپا و... مسکو نشان داده که رویکردهایی مستقل از خواست کشورهای بزرگ جهان را در پیش گرفته است و خود به‌دنبال ایجاد قطبی به مرکزیت کرملین در سطح بین‌المللی می‌باشد. از این رو با توجه به نقش و جایگاه ویژه دو کشور در تصمیم‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و توجه به وجود برخی منافع و تهدیدهای مشترک، بررسی عوامل بین‌المللی همگرایی بین دو کشور و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از اهمیت زیادی برخوردار است.

۱-۳. پیشینه تحقیق

در بررسی پژوهش‌های انجام‌شده، مشاهده گردید که هر کدام از آنها به مقتضای موضوع و محتوای خود به گونه‌ای محدود و موردی به بررسی برخی جنبه‌های موضوع این تحقیق پرداخته‌اند. برای نمونه دکتر جهانگیر کرمی در مقاله‌ای با عنوان «روابط ایران و روسیه در سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۸ بسترها، عوامل و محدودیت‌ها» وضعیت ژئوپلیتیک جدید روسیه پس از فروپاشی شوروی (دور شدن روسیه از مرزهای ایران) را پدیدآورنده روابط نوینی میان دو کشور دانسته و از این عامل به‌عنوان بنیاد اصلی روابط جدید ایران و روسیه یاد می‌کند (کرمی، ۱۳۸۹: ۱۱۳). مهدی صفری در مقاله‌ای با عنوان «روابط جمهوری

اسلامی ایران و فدراسیون روسیه»، نارضایتی ایران و روسیه از نظام تک‌قطبی و سیاست‌های یکجانبه‌گرایانه آمریکا را عامل همکاری‌های دو کشور در سطح بین‌المللی می‌داند (سنایی، ۱۳۸۷: ۳۲۱). سخاوت رضازاده در مقاله‌ای با عنوان «ریشه‌های همگرایی و واگرایی در مناسبات جمهوری اسلامی ایران و روسیه» در توضیح عوامل مؤثر در همگرایی ایران و روسیه در مورد منافع روسیه در خصوص گسترش همکاری با ایران به گسترش روابط با ایران به‌منظور گرفتن امتیاز از غرب و جلب حمایت ایران برای مخالفت با توسعه ناتو به شرق و در مورد منافع ایران در گسترش همکاری‌های خود با روسیه به همکاری با روسیه به‌منظور مقابله با فشارهای آمریکا و غرب اشاره می‌نماید (رضازاده، ۱۳۸۴: ۷۰-۶۹). احمد موحدی در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ریشه‌های همگرایی و واگرایی در مناسبات جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه» در سطح بین‌المللی، ایران و روسیه را مخالف یکجانبه‌گرایی ایالات متحده در سیاست‌های جهانی و خواهان جهانی با نظام چندقطبی و دارای نگرانی‌های مشترکی در مورد توسعه ناتو به شرق می‌داند (موحدی، ۱۳۸۵: ۸۲).

پُر واضح است که منابع پیش‌گفته با وجود غنای علمی نتوانسته‌اند موضوع این تحقیق را پوشش دهند. در این تحقیق، همزمان نسبت به تبیین عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است که با توجه به خلأ موجود در این آثار، تدوین پژوهشی منسجم و علمی لازم به نظر می‌آید.

۴-۱. پرسش تحقیق

عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه، مرتبط با مسائل امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟

۵-۱. هدف تحقیق

احصاء و برشماری عوامل همگرایی ایران و روسیه در سطح بین‌المللی و بررسی میزان تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران.

۱-۶. فرضیه تحقیق

برخی از عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه مرتبط با مسائل امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران عبارتند از:

جدول شماره ۱. عوامل بین‌المللی همگرایی ج.ا. ایران و روسیه

ردیف	عنوان عامل همگرایی در سطح بین‌المللی
۱	مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا
۲	نزدیکی ایران به روسیه به منظور مقابله با تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی و متحدان منطقه‌ای آمریکا
۳	همکاری ایران و روسیه برای جلوگیری از فشارهای آمریکا برای منزوی ساختن دو کشور
۴	نارضایتی ایران و روسیه و مقابله با گسترش ناتو به شرق و ابراز نگرانی از استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن
۵	حمایت ایران از روسیه برای حضور در سازمان کنفرانس اسلامی به عنوان عضو ناظر
۶	گسترش روابط روسیه با ایران به منظور گرفتن امتیاز از غرب
۷	تمایل ایران به کسب حمایت روسیه در سطوح بین‌المللی
۸	تلاش ایران و روسیه برای بازتعریف جایگاه آنها در عرصه جهانی در راستای راهبرد تغییر وضع موجود و رسیدن دو کشور به منزلت مطلوب

۱-۷. روش‌شناسی تحقیق

۱-۷-۱. نوع و روش تحقیق

نوع تحقیق «کاربردی توسعه‌ای» بوده و به روش «توصیفی-تحلیلی، پیمایش» انجام شده است.

۱-۷-۲. جامعه آماری، جامعه نمونه و روش نمونه‌گیری

با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب‌نظر، خبرگان و کارشناسان متخصص مرتبط با موضوع تحقیق در سطح نیروهای مسلح و مراکز سیاسی و

دانشگاهی، جامعه آماری برای پرسشنامه این تحقیق که بتواند نیازهای علمی آن را برآورده سازد، تعداد ۴۰ نفر برآورد شده است (این برآورد بر اساس مشورت با افراد خبره و صاحب‌نظر در موضوع تحقیق به دست آمده است). با توجه به حجم محدود جامعه آماری، جامعه نمونه تحقیق نیز همان جامعه آماری می‌باشد که به صورت تمام‌شمار انتخاب شده است. ویژگی‌های خبرگان و صاحب‌نظران مورد نظر در جامعه آماری فوق عبارتند از: (۱) دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و یا عملیاتی، (۲) دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر، (۳) آشنایی به نسبت مناسب با مسائل سیاست خارجی و امنیت ملی و (۴) آشنایی به نسبت مناسب با حوزه مورد مطالعه.

۳-۷-۱. ابزار و روش‌های گردآوری اطلاعات

اطلاعات در این تحقیق با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای و تحقیق میدانی گردآوری شده و ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای به شرح زیر می‌باشد:

۱-۳-۷-۱. روش کتابخانه‌ای، شامل:

(۱) مطالعه؛ انجام مطالعه کتابخانه‌ای و گردآوری اطلاعات از راه مطالعه کتاب‌ها و مقاله‌ها با استفاده از روش فیش‌برداری.
(۲) بررسی اسناد؛ بررسی اسناد و مدارک علمی و پژوهشی موجود در کتابخانه‌ها و اسناد و مدارک رسمی موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای مرتبط در حوزه مورد مطالعه و امور امنیت ملی کشور.

۲-۳-۷-۱. روش تحقیق میدانی، شامل:

پرسشنامه؛ تهیه و توزیع پرسشنامه بین صاحب‌نظران و خبرگان حجم نمونه برای تکمیل و سپس گردآوری نظرات آنها برای تجزیه و تحلیل و ارائه پاسخ به پرسش‌های تحقیق.

۴-۷-۱. روش تحلیل اطلاعات

داده‌های این تحقیق با روش‌های آماری زیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند:

- (۱) استفاده از نرم‌افزارهای EXCEL و SPSS.
- (۲) بهره‌گیری از روش‌های آماری توصیفی مانند جدول‌ها و نمودارهای توزیع فراوانی،
- (۳) استفاده از روش‌های آماری خی ۲ و رتبه‌بندی برای بیان درصد میزان اطمینان معنی‌داری پاسخ جامعه آماری و وزن‌دهی و نرمال‌سازی عوامل بین‌المللی همگرایی.

۵-۷-۱. مراحل اجرای پرسشنامه

با توجه به پرسش‌های تحقیق، پرسشنامه‌ای بر اساس یافته‌های مطالعه نظری و محیط‌شناسی متناظر با عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه مرتبط با مسائل امنیت ملی ج.ا.ایران در قالب ۸ پرسش بسته و یک پرسش باز، پس از مشورت و گرفتن نظر برخی از افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با موضوع برای تعیین عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه و بررسی تأثیر هر یک از عوامل یادشده بر امنیت ملی ایران، طراحی و سپس بین افراد جامعه نمونه آماری توزیع گردید. در ادامه پس از گردآوری پاسخ پرسشنامه‌ها و استخراج و تحلیل داده‌های آنها با استفاده از روش‌های آماری، نسبت به تعیین تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران اقدام گردید.

۲. چارچوب نظری تحقیق

۱-۲. مفاهیم

۱-۱-۲. همگرایی

همگرایی یکی از نظریه‌های به‌نسبت جدید در رشته روابط بین‌الملل به شمار می‌رود و در واقع پس از جنگ جهانی دوم بود که برای تجزیه و تحلیل سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی استفاده شد. نظریه همگرایی محصول تفکر و بینش گروه‌هایی بود که تعدد

واحدهای سیاسی و حاکمیت ملی دولت‌ها را سبب بروز جنگ‌ها می‌دانستند. این گروه‌ها تمام تلاش خود را برای ایجاد سازمان‌های فراملی اعم از اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به‌کار گرفتند تا با ایجاد فضای همکاری میان دولت‌ها، از سطح تعارض‌ها و مناقشه‌های منطقه‌ای کاسته شود. پردازش نظریه‌هایی مانند کارکردگرایی، نوکارکردگرایی، ارتباطات و فدرالیسم، در راستای همین هدف انجام شده است که بر اساس آن، دولت‌ها در مسائل مشترک اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، دست به اقدام‌های همکاری‌جویانه می‌زنند. گرچه تمایل به اتحاد و همبستگی در طول تاریخ، همواره یکی از راه‌های مؤثر برای مقابله با دشمن مشترک و دستیابی به هدف‌های مشخصی بوده، گرایش به همگرایی از نوع جدید آن، از ویژگی‌های بارز سده بیستم به‌ویژه نیم سده اخیر است. رقابت اقتصادی و فنی، یکی از وجوه بارز دنیای معاصر است و هیچ کشوری نمی‌تواند خود را از تأثیرهای آن دور نگاه دارد. در چارچوب همین رقابت است که همکاری و همگرایی معنا و مفهوم پیدا می‌کند (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۲).

«همگرایی» واژه‌ای است که در برابر «واگرایی» قرار دارد و در حوزه علوم انسانی به‌کار می‌رود. از همگرایی می‌توان دو تعریف ارائه کرد:

(۱) ترکیب دو چیز در یکدیگر به‌طوری که یکی بخش تفکیک‌ناپذیر دیگری شود،

(۲) عضویت کامل یک فرد در یک جامعه.

همگرایی در علوم سیاسی عبارت است از فرایندی که طی آن، دولت‌ها یا واحدهای سیاسی برای دستیابی به هدف‌های مشترک خود، به‌طور داوطلبانه و آگاهانه، بخشی از حاکمیت و اقتدار عالی خود را به یک مرکز فراملی واگذار می‌کنند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۳)؛ به عبارت دیگر، همگرایی بیانگر شرایطی است که در آن، سازمان‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دستگاه‌های ارتباطی واحدهای مختلف، با حذف عوامل اختلاف‌برانگیز و تعصب‌های ملی‌گرایانه به نفع هدف‌های جمعی و منافع مشترک، به اندازه‌ای به هم نزدیک می‌شوند که نظام جدیدی از روابط، جایگزین نظام پیشین می‌گردد (ولایتی و

همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۴). کاپراسو معتقد است که فرایند همگرایی بر دو پایه «تضعیف عوامل واگرا و تفرقه‌افکن و تجزیه‌گرا» و «تقویت عوامل همگونی و اتحاد، همبستگی و اشتراک طرفین در سطح ملی و منطقه‌ای» استوار است (امیراحمدی، ۱۳۷۵: ۵۶). یک دشمن مشترک می‌تواند پیوند قوی‌تری را از منافع مشترک اقتصادی ایجاد کند (سیف‌زاده، ۱۳۷۴: ۴۵). هالستی^۱ در کتاب «مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل» معتقد است از جمله شرایطی که همکاری میان دولت‌ها و هماهنگی در خط‌مشی‌ها را به وجود می‌آوردند و مورد حمایت قرار می‌دهند، مکمل بودن منافع، مقاصد و نیازهای دولت‌هاست (هالستی، ۱۳۸۳: ۷۵۸). برخی از نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل با تکیه بر تجربه اروپای غربی در تشکیل جامعه اقتصادی اروپا، موضوع همگرایی را باوجود مفاهیم مختلف ارائه‌شده از سوی آنها، گاه به‌عنوان یک «فرایند» و زمانی به‌عنوان یک «محصول نهایی» وحدت سیاسی در روابط واحدهای مستقل ملی قلمداد می‌کنند (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۴). در یک طرف، افرادی مانند آمیتای اتریونی^۲ و کارل دویچ^۳ قرار دارند که همگرایی را بیش از آنکه یک فرایند فعل و انفعال برای نیل به مرحله وحدت بدانند، یک طرح و یک وضعیت نهایی قلمداد می‌کنند. به عقیده آنان، این واژه همان مفهوم اتحاد سیاسی بین دولت‌های مستقل و حاکم را در بر دارد، مانند آنچه که در آمریکا یا سوئیس اتفاق افتاد. از نظر دویچ و همفکرانش که به مکتب «ارتباطیون» تعلق دارند، همگرایی به معنای «ادغام سیاسی» است و آن وضعیتی است که در نهایت، به یک واحد سیاسی جدید ختم می‌شود و از این‌رو، هر چیزی که کمتر از یک وحدت سیاسی رسمی باشد، ناقص و بی‌ثبات خواهد بود؛ به عبارتی، همگرایی یک وضعیت نهایی و قطعی است که پس از گذشتن از یک حد آستانه به دست می‌آید (فرانکل، ۱۳۷۱: ۸۴).

1. Holsti
2. Amitai Etzioni
3. Karl Deutsch

دومین گروه از نظریه‌پردازان همگرایی، از این پدیده به‌عنوان یک «فرایند» یاد می‌کنند. در این گروه، بیشترین تعریف و نظریه‌پردازی در مورد همگرایی توسط فیلیپ ژاکوب و هنری تیون ارائه گردیده است. آنان از همگرایی بیشتر به‌عنوان یک امر نسبی یاد کرده‌اند تا یک امر مطلق (McCall, 1976: 7). طبق این نظر، مفهوم همگرایی، ضمن اینکه همکاری دولت‌ها در زمینه‌های محدود را در بر می‌گیرد، ممکن است به وضعیت نهایی آن یعنی ادغام واحدهای سیاسی نیز منجر شود. در واقع، با این الگوی مفهومی، همگرایی به ادغام واحدهای سیاسی منجر نمی‌شود، اما رفع اختلاف‌های سیاسی و افزایش همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه در طول زمان می‌تواند زمینه تشکیل سازمان‌های فراملی و در نهایت، ادغام واحدهای سیاسی را فراهم کند (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۴).

۲-۱-۲. امنیت ملی

به نظر نویسنده، در تعریف امنیت ملی می‌توان گفت: آزادی و رهایی مطلق و نسبی یک کشور از احتمال حمله مسلحانه یا تخریب سیاسی و اقتصادی همراه با توانایی ملت در واکنش مؤثر و نابودکننده، زمانی که مورد حمله قرار می‌گیرد.

مفهوم امنیت در مقیاس ملی دچار تحول شده است. در گذشته، امنیت از منظر تهدید نظامی، معنی‌دار بود که سرچشمه آن نیز خارج از مرزها دیده می‌شد و برای مقابله با آن، سازوکار نظامی پیشنهاد می‌گردید (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۲۷-۳۲۴). امروزه امنیت ملی، مفهومی چندبُعدی و ترکیبی است که با حوزه‌های مختلف نظامی، طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، محیط زیستی، حقوقی و غیره ارتباط پیدا می‌کند، بنابراین تأمین و تضمین امنیت ملی برای دستیابی به هدف‌های ملی مستلزم طرحی است که سهم هر یک از حوزه‌های یادشده در آن مشخص شده باشد و ترتیبات کارکردی حوزه‌های مزبور به‌گونه‌ای باشد که از تعامل آنها، هدف تولید و تأمین امنیت ملی فراهم آید تا از قبل آن، کارکردهای امنیت ملی تحقق پیدا کند (روشندل، ۱۳۷۴: ۶-۳).

کارکردهای امنیت ملی «حفظ موجودیت، استقلال و تمامیت ملی و ارضی کشور»، «مدیریت بهینه امور ملی و سرزمینی (امور داخلی)»، «پیگیری و تحقق هدف‌های بین‌المللی (امور خارجی)»، «تأمین ایمنی، آرامش، آسودگی و راحتی خیال ملی و رفع نگرانی از تهدید»، «تداوم روند توسعه ملی و دستیابی به استانداردهای بالا در شاخص‌های توسعه»، «تأمین رفاه و نیازمندی‌های مادی و معنوی ملت»، «حفاظت و توسعه ارزش‌های ملی»، «حفاظت از منابع ملی در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی» و «تحقق عدالت اجتماعی و رعایت حقوق شهروندی در جامعه» می‌باشد (حافظنیا، ۱۳۸۵: ۳۳۲). والتز لیپمن، امنیت ملی را این‌گونه تعریف می‌کند: «یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش برد» (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۱). رابرت ماندل نیز در تعریف امنیت ملی می‌گوید: «امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و جزو مسئولیت حکومت‌های ملی است، تا از تهدیدهای مستقیم ناشی از خارج، نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند» (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۱). به گمان وی، حوزه‌های نظامی، اقتصادی، منابع/محیطی و سیاسی/فرهنگی، ابعاد اصلی و مختلف امنیت را نمایان می‌سازند (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۹). از جمله عوامل مؤثر بر امنیت ملی در برابر تهدیدهای خارجی عبارتند از:

- (۱) قدرت و ظرفیت بازدارندگی مؤثر،
- (۲) توانایی در ایجاد قدرت مکمل از طریق مشارکت در پیمان‌های منطقه‌ای و یا اتحادیه‌های نظامی،
- (۳) منافع امنیتی مشترک با سایر قدرت‌ها،
- (۴) منافع اقتصادی و سیاسی مشترک با سایر دولت‌ها،
- (۵) وجود تاریخ نظامی درخشان (اجرای جنگ‌های موفق به‌ویژه در گذشته نزدیک)،
- (۶) میزان توانایی در هدایت و مدیریت بحران‌ها،

(۷) موفقیت جغرافیایی و ژئوپلیتیک مناسب،

(۸) توانایی نظام‌های امنیت جمعی در واپایش (کنترل) ناامنی (سلامی، ۱۳۷۵: ۱۵۱).

تفسیر و برداشت جمهوری اسلامی از امنیت ملی به گونه‌ای است که آمریکا به عنوان

بزرگ‌ترین تهدید امنیتی کشور مطرح می‌باشد (سلامی، ۱۳۷۵: ۱۴۹).

۳-۱-۲. رابطه همگرایی با امنیت ملی

دولت‌ها برای تداوم حیات سیاسی خود و بالندگی آن، به ابزارهای قدرت متوسل می‌شوند و تلاش دارند تا با افزایش قدرت ملی، امنیت و منافع ملی خود را تضمین کنند. یکی از راه‌های کسب و افزایش قدرت، همگرایی و ایجاد نهادهای فراملی در سطح یک منطقه است (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۱). از سویی امنیت ملی، متأثر از عوامل مختلفی است که خاستگاه آنها سه حوزه قدرت، سیاست و جغرافیا می‌باشد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۳۲). امنیت ملی، معادل قدرت ملی و توان یک کشور است. تلاش برای امنیت ملی، شرایط را برای ایجاد فضای «گسترش هدف‌ها و ارزش‌های ملی در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی» و یا «حفظ هدف‌ها و ارزش‌ها در برابر تهدیدها» آماده می‌کند که این فضاها نیازمند کسب قدرت ملی هستند، بنابراین واحدهای سیاسی، به‌ویژه کشورهای که همواره با چالش‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی و امنیتی مواجه بوده‌اند، همچون جوامع اروپایی، نیازمند شیوه‌های نوینی مانند همگرایی و تشکیل جوامع فراملی برای افزایش سطح قدرت ملی و حل مسائل مشترک هستند (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۲)، پس به وضوح معلوم است که همگرایی با افزایش قدرت ملی باعث افزایش امنیت ملی خواهد شد.

۲-۲. چارچوب نظری تحقیق

اندیشمندان معاصر غرب که بیشتر از اصول بنیادین «کارکردگرایی» الهام گرفته‌اند، برای رسیدن به صلحی پایدار، به نظریه تعاون و همبستگی روی آورده‌اند. آنان با اعتقاد به اینکه

جنگ و خونریزی نتیجه مستقیم نظام غیرعادلانه حاکم بر روابط بین‌الملل است، ملی‌گرایی، انحصارطلبی و سایر اشکال جدایی ملت‌ها را منشأ اختلاف‌ها و نابسامانی‌های بین‌المللی می‌دانند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۳۳). بدون شک، نظریه‌های همگرایی، به‌ویژه نظریه‌های ارنست هاس، نقش مؤثری در همگرایی کشورهای اروپایی داشته است (فرانکل، ۱۳۷۱: ۸۰-۷۷). «ارتباطات»، «کارکردگرایی»، «نوکارکردگرایی» و «فدرالیسم» از نظریه‌هایی هستند که غالب اندیشمندان معاصر، نظرات خود را پیرامون همگرایی در چارچوب این نظریه‌ها ارائه داده‌اند.

۱-۲-۲. ارتباطات: یکی از نظریه‌های همگرایی، «نظریه ارتباطات» است. تأکید اصلی طرفداران این نظریه بر مبادله‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. آنان معتقدند که افزایش مبادله کشورهای همبستگی آنان را گسترش می‌دهد و این امر در نهایت، منجر به همگرایی می‌شود. گسترش ارتباطات در سطح جهانی سبب ایجاد یک هویت جمعی و بین‌المللی می‌شود که این معنا گاه حرکت از ملی‌گرایی به سمت جهان‌گرایی محسوب می‌شود (مدیر شانه‌چی، ۱۳۳۹: ۳۷۵).

کارل دویچ معتقد است که تعامل بین دولت‌ها منجر به تشکیل «جوامع امنیتی» یا نظام‌های سیاسی- اجتماعی ادغام‌شده می‌گردد. وی در مورد رابطه همگرایی و ارتباطات می‌گوید: «کشورها جوامعی هستند که به‌وسیله رشته‌های ارتباطی و نظام‌های حمل و نقل به یکدیگر پیوند می‌خورند و درحالی‌که به هم وابسته می‌شوند، روند همگرایی را طی می‌کنند (Dougherty, 1981: 245). از نظر دویچ، همگرایی، شرایطی است که در آن، مردم یک منطقه ضمن پرهیز از به‌کارگیری زور و خشونت در روابط خود، مسائل خویش را از راه‌های مسالمت‌آمیز حل می‌کنند، همچنین از تشکیل و توسعه سازمان‌هایی حمایت می‌کنند که قادر به انجام تغییرهای صلح‌جویانه و برقراری صلح باشند (Taylor, 1968: 244). طرفداران این نظریه معتقدند که یک جامعه فراملی در صورتی شکل می‌گیرد که اعضای آن نسبت به یکدیگر وابستگی متقابل داشته باشند و این تنها از طریق شبکه‌ای از ارتباط‌های متقابل محقق می‌گردد.

۲-۲-۲. کارکردگرایی: یکی از اولین نظریه‌های همگرایی، «نظریه کارکردگرایی» است. دیوید میترا نی که در ارتباط با این نظریه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، معتقد است پیچیدگی فزاینده نظام‌های حکومتی، وظایف فنی و غیرسیاسی حکومت‌ها در سطح ملی و بین‌المللی را به حدی افزایش داده است که حل آنها مستلزم همکاری فن‌سالاران به جای همکاری نخبگان سیاسی است. این وضعیت به گونه‌ای است که ایجاد چارچوب‌هایی را برای همکاری بین‌المللی در قالب سازمان‌های کارکردی ضروری ساخته و می‌توان پیش‌بینی کرد که با افزایش وسعت و اهمیت مسائل فنی بشر، شمار و قلمرو این سازمان‌ها نیز افزایش یابد. چنین سازمان‌هایی ممکن است نهادهای سیاسی گذشته را منسوخ یا بی‌ثمر سازند (دوئرتی و فالترگراف، ۱۳۷۲: ۶۶۶).

۲-۲-۳. نوکارکردگرایی: اساس نظریه نوکارکردگرایی بر نظریه کارکردگرایی نهاده شده است. ارنست هاس با اصلاحاتی که در نظریه کارکردگرایی به وجود آورد، توانست آن را در مورد جامعه ذغال‌سنگ و فولاد اروپا به کار گیرد. نوکارکردگرایی دست‌کم در شکل اولیه با کارکردگرایی در تعارض است. این تعارض ناشی از تأکیدی است که نوکارکردگرایی بر نهادهای فراملی دارد. نوکارکردگرایی به جای تکیه بر ارزش‌های اجتماعی و تأکید بر انگیزه‌های نوع‌دوستانه، رقابت منافع متضاد را اساس کار خود می‌داند (Haas, 1964: 230).

۲-۲-۴. فدرالیسم: نظریه فدرالیسم پس از سده هفدهم، به عنوان راهی برای جلوگیری از درگیری‌ها و خصومت‌ها، مورد توجه بوده است. طراحان این نظریه، آن را قاطعانه‌ترین راه برای رسیدن به وحدت سیاسی می‌دانند. دونالد پوچالا^۱ معتقد است که برخی از اتحادیه‌ها، آگاهانه و بدون کاربرد زور توانسته‌اند حکومت فدرالی تشکیل دهند که یکی از مهم‌ترین آنها آمریکاست. از میان واحدهای فراملی که در سطح منطقه‌ای شکل گرفته‌اند، اتحادیه اروپا پیشرفته‌ترین نوع آنها به شمار می‌رود (Taylor, 1968: 238). بنابراین، نظریه مورد نظر در این پژوهش، نظریه ارتباطات می‌باشد.

1. Donald Puchala

۳. نگاهی اجمالی به کشور روسیه

کشور فدراسیون روسیه با مساحتی برابر ۱۷۰۷۵۴۵۰ کیلومتر مربع به تنهایی بیش از ۷۵ درصد خاک شوروی سابق را تشکیل می‌دهد. این کشور در نیمکره شمال شرق بین نصف‌النهارهای ۲۷ درجه طول شرقی و ۱۷۰ درجه طول غربی و مدارهای ۴۲ درجه و ۸۰ درجه عرض شمالی واقع شده و با اشغال حدود ۱۲ درصد خشکی‌های کره زمین از بزرگ‌ترین کشورهای جهان محسوب می‌گردد؛ به‌گونه‌ای که اختلاف ساعت در منطقه مسکو با شرقی‌ترین نقطه روسیه در شبه‌جزیره چوکچی و شبه‌جزیره ساخالین ۹ ساعت می‌باشد (شرف‌الزیاد، ۱۳۸۷: ۱).

فدراسیون روسیه در شرق و جنوب شرقی با چین، قزاقستان و کره شمالی همسایه می‌باشد. این کشور در غرب و شمال غربی نیز با استونی، لتونی و فنلاند هم‌جوار است. در جنوب غربی این کشور روسیه سفید، اوکراین و در جنوب آن، جمهوری‌های قفقاز (گرجستان، ارمنستان و آذربایجان) و دریای خزر قرار گرفته است. روسیه از بخش غربی از طریق خلیج فنلاند به آب‌های دریای بالتیک راه می‌یابد. در شرق این کشور اقیانوس آرام، در غرب آن اقیانوس اطلس و در شمال آن اقیانوس منجمد شمالی قرار گرفته است. ویژگی‌های جغرافیای روسیه اهمیت راه‌های زمینی را در آن آشکار می‌سازد. نواحی پیرامون دریای بالتیک پس از جنگ جهانی دوم به روسیه ضمیمه گردید. این کشور حتی پس از فروپاشی اتحاد شوروی نیز بزرگ‌ترین کشور جهان است. فدراسیون روسیه از ۸۳ واحد فدرال تشکیل شده است که شهر مسکو یکی از آنهاست. شهر سن‌پترزبورگ (لنینگراد دوران اتحاد شوروی) یکی دیگر از این مناطق است (کولایی، ۱۳۷۸: ۱).

قلمرو جغرافیای راهبردی روسیه «روسیه مرکزی، منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی» می‌باشد که بر سر حوزه نفوذ چند قدرت؛ اتحادیه اروپا و ناتو در غرب، ایران در جنوب و هند و چین در شرق قرار گرفته است. وجود ذخایر قابل توجه انرژی (نفت و گاز) در مقیاس جهانی، سبب شده است تا افزون بر قفقاز و آسیای مرکزی، منطقه خزر نیز

در نقشه مناطق ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک دنیا جای داشته باشد. پیش از وقایع ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ رقابت‌های راهبردی و رقابت بر سر منابع سوخت فسیلی، مهم‌ترین انگیزه حضور نیروهای خارجی و دخیل شدن منافع آنها در منطقه به‌شمار می‌رفت، اما حمله ۱۱ سپتامبر، موقعیت ژئواستراتژیک منطقه را تغییر داد و این منطقه از اهمیت بیشتری برای آمریکا، ناتو و اتحادیه اروپا برخوردار شد. وجود دریای خزر در حوزه نفوذ جغرافیای راهبردی روسیه باعث شده است تا وزنه ژئواستراتژیکی این کشور افزایش محسوسی پیدا کند (زارعی، ۱۳۸۴: ۱۵). روسیه همچنین بزرگ‌ترین ذخایر کشف‌شده گاز دنیا را دارد و ذخایر نفتی آن، جایگاه دوم را احراز می‌کند (شرف‌الزیاد، ۱۳۸۷: ۲۴).

روسیه با تولید ناخالص داخلی ۲۱۱۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳، هشتمین اقتصاد بزرگ جهان (ششمین بر مبنای قدرت برابری خرید) بوده است. این کشور با بسیاری از کشورهای جهان روابط اقتصادی و بازرگانی وسیعی دارد و حجم تجارت خارجی آن در سال ۲۰۱۱ از مرز ۸۵۰ میلیارد دلار فراتر رفت. میزان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در اقتصاد روسیه در سال ۲۰۱۳ میلادی به میزان ۸۳ درصد افزایش یافت و به ۹۴ میلیارد دلار رسید که به روسیه امکان داد برای نخستین بار در مکان سوم جدول رده‌بندی ۲۰ کشور دارای بیشترین سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی قرار گیرد.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

۴-۱. مراحل اجرا و تحلیل یافته‌ها در مورد فرضیه تحقیق

برای ارزیابی و تأیید فرضیه و دستیابی به پاسخ پرسش تحقیق مبنی بر تعیین عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه که بر امنیت ملی ج.ا.ایران تأثیرگذار می‌باشند، ابتدا بر اساس داده‌های گردآوری شده از جامعه آماری در قالب پرسشنامه و با استفاده از روش‌های آماری توصیفی و آزمون خی ۲، به توصیف و تجزیه و تحلیل هر یک از عوامل بین‌المللی همگرایی در قالب جدول‌ها و نمودارهای توزیع درصد فراوانی و آزمون کای اسکوئر

(خی ۲) به شرحی که در ادامه می‌آید، پرداخته شده است و سپس جدول توزیع درصد فراوانی تمامی عوامل مزبور در قالب جدول در یک نگاه به ترتیب اولویت میانگین هر یک از عوامل ارائه گردیده است. به دنبال آن نسبت به استانداردسازی عوامل بین‌المللی همگرایی و همچنین تعیین میانگین کل از بین میانگین همه عوامل و تعیین عدد شاخص اقدام گردیده است که از رابطه زیر به دست آمد. برای به دست آوردن عدد شاخص در این تحقیق از رابطه زیر استفاده شد:

$$\begin{aligned} \bar{M} &= \text{میانگین کل میانگین‌های عوامل} & \mu &= \text{عدد شاخص} \\ \text{Min} &= \text{پایین‌ترین میانگین عامل} & \text{Max} &= \text{بالاترین میانگین عامل} \end{aligned}$$

$$\mu = \bar{M} - \frac{\text{Max} - \text{Min}}{3} = 3/41 - \frac{4/40 - 3/08}{3} = 2/97$$

در ادامه، همه عوامل بین‌المللی همگرایی که دارای میانگین بالای عدد شاخص بودند (۸ عامل)، پس از اخذ نظر برخی از افراد خبره و صاحب‌نظر در این خصوص، تعیین شدند و سپس نسبت به نرمال‌سازی ستون عوامل مزبور بر حسب ترتیب اولویت میانگین آن عوامل اقدام گردید و در ادامه با تقسیم نمودن میانگین هر عامل بر مجموع کل میانگین‌های عوامل، وزن هر عامل نیز مشخص گردیده است.

۲-۴. توصیف عوامل بین‌المللی همگرایی ج.ا. ایران و روسیه

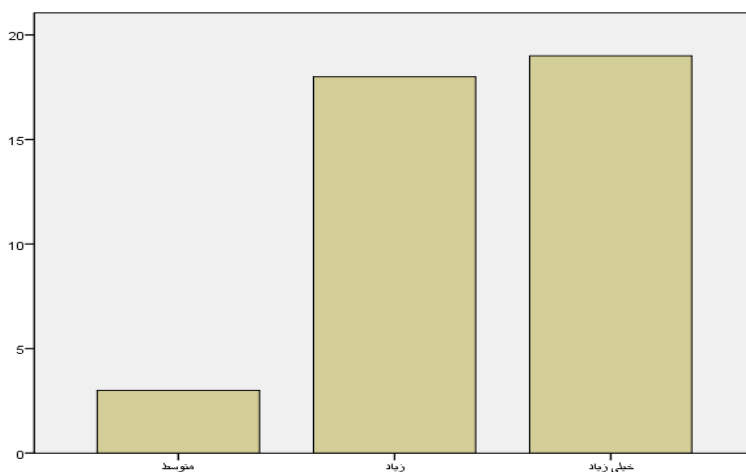
۱-۲-۴. میزان تأثیر عامل ۱:

تأثیر مخالفت ایران و روسیه با نظام تک قطبی، سلسله مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا بر امنیت ملی ج.ا. ایران را به چه میزان می‌دانید؟

جدول شماره ۲. توزیع درصد فراوانی میزان تأثیر عامل ۱ بر امنیت ملی ج.ا.ایران

میانگین	درصد فراوانی تراکمی	درصد فراوانی	فراوانی	طبقه
۴.۴	۷.۵	۷/۵	۳	متوسط
	۵۲/۵	۴۵	۱۸	زیاد
	۱۰۰	۴۷/۵	۱۹	خیلی زیاد
		۱۰۰	۴۰	جمع

نمودار شماره ۱. توزیع درصد فراوانی میزان تأثیر عامل ۱ بر امنیت ملی ج.ا.ایران

۲-۲-۴. توصیف و تحلیل آزمون عامل ۱:

جدول و نمودار بالا نشان‌دهنده آن است که ۷/۵ درصد پاسخ‌گویان جامعه آماری، میزان تأثیر عامل مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، در حد متوسط و ۴۵ درصد پاسخ‌گویان، تأثیر این عامل را در حد زیاد و ۴۷/۵ درصد آنان تأثیر این عامل را در حد خیلی زیاد دانسته‌اند. همچنین با توجه به انجام آزمون خی ۲ و معنی‌دار بودن

کای اسکوتر (۰/۰۰۲) این عامل، نظر جامعه آماری این است که عامل مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا با ضریب اطمینان ۹۹ درصد به‌عنوان یک عامل بین‌المللی همگرایی بر امنیت ملی ج.ا. ایران تأثیرگذار می‌باشد.

۳-۲-۴. تحلیل داده‌های تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی

ج.ا. ایران بر حسب آزمون خی ۲

برای تعیین درصد اطمینان معنی‌داری پاسخ جامعه آماری به سؤال‌های پرسشنامه در خصوص تعیین تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، برای هر یک از عوامل یادشده از روش آماری آزمون خی ۲ (کای اسکوتر) استفاده شده است.

جدول شماره ۳. درصد اطمینان معنی‌داری پاسخ جامعه نمونه آماری (آزمون خی ۲)

معنی‌داری	درجه آزادی	کای اسکوتر	عوامل بین‌المللی همگرایی ج.ا. ایران و روسیه
۰/۰۰۲	۲	۱۲/۰۵۰	۱- مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا
.....	.....	.....	.....
۰/۰۰۳	۴	۱۵/۷۵۰	۸- تلاش ایران و روسیه برای بازتعریف جایگاه خود در عرصه جهانی در راستای راهبرد تغییر وضع موجود و رسیدن دو کشور به منزلت مطلوب

ارقام جدول بالا نشان‌دهنده آن است که آزمون خی ۲ و معنی‌داری کای اسکوتر همه گویه‌ها کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، بنابراین همه گویه‌ها پذیرفته شده و عوامل مزبور به‌عنوان عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار می‌باشند.

۴-۲-۴. نرمال‌سازی و تعیین وزن تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه پس از حذف عوامل احتمالی دارای میانگین پایین‌تر از عدد شاخص (۲/۹۷)، نسبت به نرمال‌سازی عوامل بر حسب اولویت میانگین آنها اقدام و همچنین وزن هر عامل با تقسیم نمودن میانگین آن عامل بر مجموع کل میانگین‌های عوامل به دست آمده، تعیین گردیده است که حاصل جمع وزن‌های عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی ایران معادل عدد ۰/۲۲۶۵۱۷ می‌باشد.

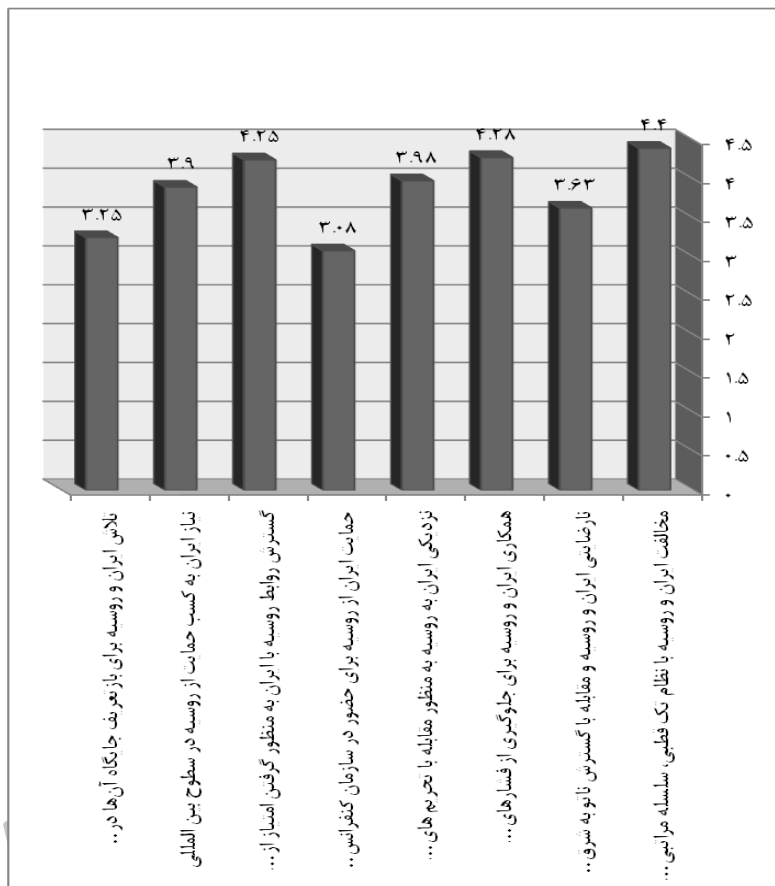
جدول شماره ۴: تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی ج.ا.ایران بر حسب وزن و میانگین

وزن	میانگین	عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه
۰/۰۳۲۳۹۱	۴/۴	مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا
۰/۰۲۶۷۲۳	۳/۶۳	نزدیکی ایران به روسیه به منظور مقابله با تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی و متحدان منطقه‌ای آمریکا
۰/۰۳۱۵۰۸	۴/۲۸	همکاری ایران و روسیه برای جلوگیری از فشارهای آمریکا برای منزوی ساختن دو کشور
۰/۰۲۹۲۹۹	۳/۹۸	نارضایتی ایران و روسیه و مقابله با گسترش ناتو به شرق و ابراز نگرانی از استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن
۰/۰۲۲۶۷۴	۳/۰۸	حمایت ایران از روسیه برای حضور در سازمان کنفرانس اسلامی به‌عنوان عضو ناظر
۰/۰۳۱۲۸۷	۴/۲۵	گسترش روابط روسیه با ایران به منظور گرفتن امتیاز از غرب
۰/۰۲۸۷۱	۳/۹	تمایل ایران به کسب حمایت روسیه در سطوح بین‌المللی
۰/۰۲۳۹۲۵	۳/۲۵	تلاش ایران و روسیه برای بازتعریف جایگاه آنها در عرصه جهانی در راستای راهبرد تغییر وضع موجود و رسیدن دو کشور به منزلت مطلوب
۰/۲۲۶۵۱۷	۳۰/۷۷	جمع

همان‌گونه که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود از میان عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه، «مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا» با میانگین ۴/۴ و وزن ۰/۰۳۲۳۹۱ بیشترین تأثیر و «حمایت ایران از روسیه برای حضور در سازمان کنفرانس اسلامی به‌عنوان عضو ناظر» با میانگین ۳/۰۸ و وزن

۰/۰۲۲۶۷۴ کمترین تأثیر را بر امنیت ملی ج.ا. ایران می‌گذارد.

نمودار شماره ۲. تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی ایران بر حسب میانگین

۵-۲-۴. نتیجه ارزیابی فرضیه تحقیق

با توجه به تجزیه و تحلیل بالا و تبیین تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که موارد مزبور در واقع پاسخ مناسبی به پرسش تحقیق مبنی بر چیستی عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه مرتبط با مسائل امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. همچنین با توجه به همپوشانی عوامل فوق با فرضیه تحقیق که مشتمل بر ۸ عامل بین‌المللی همگرایی می‌باشد، می‌توان نتیجه‌گیری نمود که عوامل مندرج در جدول شماره ۴ به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شوند و در نتیجه، فرضیه پژوهش تأیید می‌گردد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

(۱) جمع‌بندی

براساس یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل انجام شده به شرح موارد پیش‌گفته که حاصل مطالعه‌های نظری و محیط‌شناسی می‌باشد، به پرسش‌های تحقیق به شرح زیر پاسخ داده شده است.

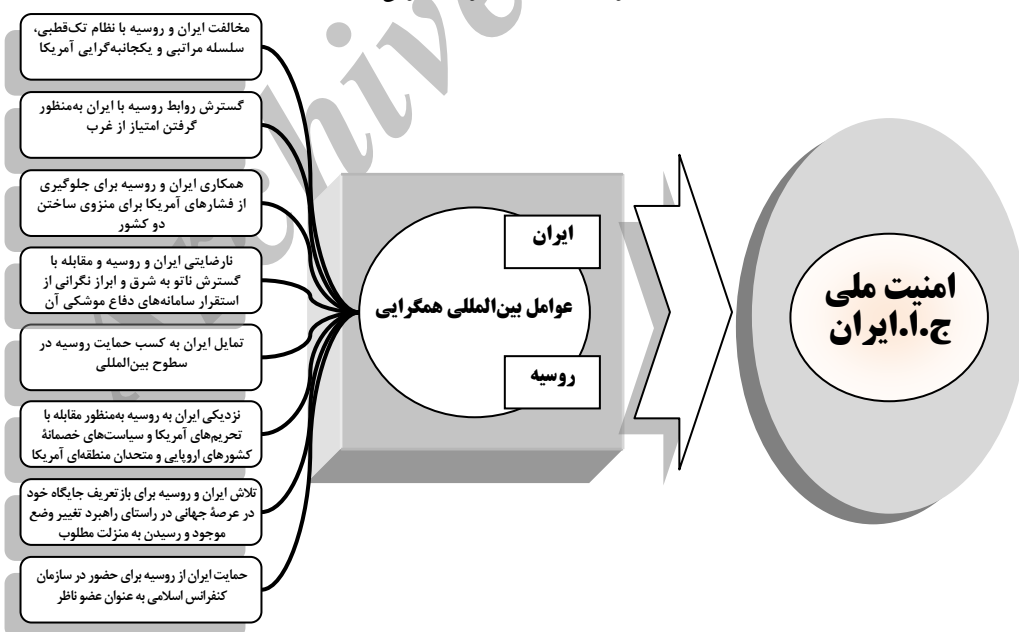
پاسخ پرسش تحقیق: در پاسخ به این پرسش و تأیید فرضیه پژوهش، عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه مرتبط با مسائل امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در قالب ۸ عامل به شرح جدول شماره ۵ تعیین گردیدند:

جدول شماره ۵. عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی ایران

وزن	میانگین	عوامل بین‌المللی همگرایی ج.ا. ایران و روسیه
۰/۰۳۲۳۹۱	۴/۴	۱- مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا
۰/۰۳۱۵۰۸	۴/۲۸	۳- همکاری ایران و روسیه برای جلوگیری از فشارهای آمریکا برای منزوی ساختن دو کشور
۰/۰۳۱۲۸۷	۴/۲۵	۶- گسترش روابط روسیه با ایران به منظور گرفتن امتیاز از غرب
۰/۰۲۹۲۹۹	۳/۹۸	۴- نارضایتی ایران و روسیه و مقابله با گسترش ناتو به شرق و ابراز نگرانی از استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن
۰/۰۲۸۷۱	۳/۹	۷- تمایل ایران به کسب حمایت روسیه در سطوح بین‌المللی
۰/۰۲۶۷۳۳	۳/۶۳	۲- نزدیکی ایران به روسیه به منظور مقابله با تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی و متحدان منطقه‌ای آمریکا
۰/۰۲۳۹۲۵	۳/۲۵	۸- تلاش ایران و روسیه برای بازتعریف جایگاه خود در عرصه جهانی در راستای راهبرد تغییر وضع موجود و رسیدن دو کشور به منزلت مطلوب
۰/۰۲۲۶۷۴	۳/۰۸	۵- حمایت ایران از روسیه برای حضور در سازمان کنفرانس اسلامی به عنوان عضو ناظر
۰/۲۲۶۵۱۷	۳۰/۸۷	جمع

همچنین می‌توان الگوی مفهومی زیر را نتیجه گرفت:

نمودار شماره ۳. الگوی مفهومی تحقیق

بنابر آنچه گفته شد در زمینه عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر امنیت ملی ایران «مخالفت ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا» می‌باشد. از این‌رو توجه بیشتر به این عامل که هدف‌ها و منافع ملی ایران و روسیه را در بر دارد، می‌تواند مبنای خوبی برای نزدیکی و تعامل بیشتر باشد.

«همکاری ایران و روسیه برای جلوگیری از فشارهای آمریکا برای منزوی ساختن دو کشور»، «گسترش روابط روسیه با ایران به منظور گرفتن امتیاز از غرب»، «نارضایتی ایران و روسیه و مقابله با گسترش ناتو به شرق و ابراز نگرانی از استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن» و «تمایل ایران به کسب حمایت روسیه در سطوح بین‌المللی» از دیگر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بوده است که به ترتیب بر امنیت ملی ایران تأثیرگذار بوده‌اند. با شدت کمتری نسبت به این عوامل، سه عامل تأثیرگذار دیگر بر امنیت ملی ایران به ترتیب شامل «نزدیکی ایران به روسیه به منظور مقابله با تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی و متحدان منطقه‌ای آمریکا»، «تلاش ایران و روسیه برای بازتعریف جایگاه آنها در عرصه جهانی در راستای راهبرد تغییر وضع موجود و رسیدن دو کشور به منزلت مطلوب» و «حمایت ایران از روسیه برای حضور در سازمان کنفرانس اسلامی به‌عنوان عضو ناظر» می‌باشند، بنابراین عوامل یادشده به ترتیب در رتبه‌های اول تا هشتم تأثیر عوامل بین‌المللی همگرایی ایران و روسیه بر امنیت ملی ج.ا.ایران قرار می‌گیرند.

بر مبنای راهبرد محاسبه‌های راهبردی، نظارت و مدیریت جدیدی در روابط با روسیه باید مبنای اقدام قرار گیرد. با وجود اینکه وجه مشترک مسکو با غرب، مخالفت با ایران هسته‌ای است و در رهنامه امنیت ملی خود نیز تأکید کرده‌اند که با ایران هسته‌ای که قابلیت ساخت تسلیحات هسته‌ای را داشته باشد، مخالف هستند، اما روسیه برخلاف آمریکا و غرب، خواهان تغییر رژیم و براندازی نظام جمهوری اسلامی نیست

و به حفظ امنیت ج.ا. ایران در چارچوب مرزهای ملی قائل می‌باشد. به همین منظور برخی از همکاری‌های فنی، آمادی و پشتیبانی و دفاعی روسیه به صورت رسمی، غیررسمی و پنهان با ج.ا. ایران بر این فرض استوار است که میزان مقاومت کشورمان را در برابر غرب و متحدان منطقه‌ای آن افزایش دهد؛ این راهبردی است که مسکو دنبال می‌نماید. از این رو مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در مورخه ۸۶/۰۷/۲۴ در دیدار ولادیمیر پوتین فرمودند: همان‌گونه که وجود «ایران مستقل» به نفع روسیه است، وجود «روسیه مقتدر» هم به نفع ایران است.

(۲) پیشنهادها

- (۲-۱) تشکیل کارگروهی با مسئولیت مقام‌های عالی دو کشور و استفاده از کارشناسان خبره و نخبگان دو کشور برای برنامه‌ریزی و تقویت نقاط اشتراک دو کشور در جهات زیر:
- (۲-۱-۱) هم‌افزایی در جهت تقویت مقابلهٔ هماهنگ و سازماندهی‌شدهٔ ایران و روسیه با نظام تک‌قطبی، سلسله‌مراتبی و یکجانبه‌گرایی آمریکا،
- (۲-۱-۲) تلاش هماهنگ بر اساس منافع مشترک ایران و روسیه برای بازتعریف جایگاه آنها در عرصهٔ جهانی در راستای راهبرد تغییر وضع موجود و رسیدن دو کشور به منزلت مطلوب،
- (۲-۱-۳) هم‌افزایی ایران و روسیه در جهت مقابله با گسترش ناتو به شرق و استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن،
- (۲-۱-۴) هم‌افزایی در جهت تقویت همکاری ایران و روسیه برای جلوگیری از فشارهای آمریکا برای منزوی ساختن دو کشور.
- (۲-۲) تقویت و توسعهٔ روابط دوستانه ایران با روسیه برای کسب حمایت بیشتر روسیه در سطوح بین‌المللی.

منابع و مآخذ

۱. منابع فارسی

۱. امیراحمدی، هوشنگ (۱۳۷۵)، سیاست خارجی منطقه‌ای ایران، *اطلاعات سیاسی و اقتصادی*، شماره ۷۲-۷۱.
۲. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد، انتشارات پاپلی.
۳. دوثرتی، جیمز و فالتزگراف، رابرت (۱۳۷۲)، *نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل*، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، جلد دوم، تهران، نشر قومس.
۴. رضازاده، سخاوت (۱۳۸۴)، ریشه‌های همگرایی و واگرایی در مناسبات جمهوری اسلامی ایران و روسیه، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۵۲.
۵. روشندل، جلیل (۱۳۷۴)، *امنیت ملی و نظام بین‌المللی*، تهران، انتشارات سمت.
۶. زارعی، بهادر (۱۳۸۴)، *بررسی نقش عوامل ژئوپلیتیک و اندیشه سیاسی در اسلام*، تهران، آذرنگ.
۷. سلامی، حسین (۱۳۷۵)، *نقش سپاه در امنیت ملی و دفاع از کشور*، تهران، انتشارات نیروی زمینی سپاه پاسداران.
۸. سنایی، مهدی و کرمی، جهانگیر (۱۳۸۷)، *روابط ایران و روسیه*، تهران، انتشارات ایراس.
۹. سیف‌زاده، حسین (۱۳۷۴)، *همگرایی کشورهای اسلامی*، تهران، قومس.
۱۰. شرف‌الزیاد، حبیب (۱۳۸۷)، *روسیه*، تهران، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.
۱۱. فرانکل، جوزف (۱۳۷۱)، *نظریه معاصر روابط بین‌الملل*، ترجمه وحید بزرگی، تهران، انتشارات اطلاعات.
۱۲. کاظمی، علی‌اصغر (۱۳۷۰)، *نظریه همگرایی در روابط بین‌الملل*، تهران، نشر قومس.
۱۳. کرمی، جهانگیر (۱۳۸۹)، روابط ایران و روسیه در سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۸، *بسترها*، عوامل و محدودیت‌ها، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، شماره ۶.
۱۴. کولایی، الهه (۱۳۷۸)، ایران، ارمنستان و روسیه: عوامل توسعه روابط، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۲۶.
۱۵. ماندل، رابرت (۱۳۷۷)، *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه ناشر، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۶. مدیر شانه‌چی، محسن (پاییز ۱۳۶۹)، ارتباطات و نقش آن در جهان امروز، *مجله سیاست خارجی*، سال چهارم، شماره ۳.
۱۷. موحدی، احمد (۱۳۸۵)، بررسی ریشه‌های همگرایی و واگرایی در مناسبات جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه، *ماهنامه دانشگاه عالی دفاع ملی*، شماره‌های ۷۲، ۷۳ و ۷۴.
۱۸. ولایتی، علی‌اکبر و سعیدمحمدی، رضا (بهار و تابستان ۱۳۸۹)، تحلیل تجارب همگرایی در جهان اسلام، *فصلنامه دانش سیاسی*، سال ششم، شماره اول.

۱۹. هالستی، کی.جی (۱۳۸۳)، *مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل*، ترجمه بهرام مستقیمی و مسعود طارمی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

۲. منابع انگلیسی

1. Dougherty, J and Pfaltzgraff, R (1981), *Contending Theories of International Relations*, New York, Harper Row Publishers.
2. Hass, Ernest (1964), *Beyond the Nation-State*, California, Stanford University Press.
3. McCall, Louis (1976), *Regional Integration a Comparison of European and American Dynamics*, London, Sage.
4. Taylor, Paul (1968), *The Functionalist Approach to the Problem of International Order*, A Defense Political Studies, XVI, 3.

Archive of SID